

KÜLÖNFÉLÉK.

A kolozsvári Bethlen-bástya és egyéb műemlékek.

Kolozsvár város tanácsa a Bethlen-bástya műemléki értékére nézve véleményadásra szólította fel az alólírottakat. A véleményes jelentést, mely kiterjeszkedik Kolozsvár egyéb műemlékeire is, az alábbiakban közöljük.

Tekintetes városi Tanács!

A helybeli ev. ref. collegium előjárósága m. évi márc. 22-ikén kelt folyamodványában arra kéri Kolozsvár városát, hogy bizonyos ellenszolgalmányokért lebontás és területének felhasználása céljából a Bethlen-bástyát a collegium tulajdonába engedje át.

A városi közmunkabizottság ezen kérésnek teljesítését javasolja, azonban a jog- és pénzügyi szakbizottságok érdemleges határozat előtt a bástya történelmi értékének és lebontása szükségességének megállapítására egy részt mérnöki szakértőkből, más részt az alólírottakból álló bizottságot kért fel.

Alólírottak tehát ezen felszólításnak engedve, nem zárkozhatnak el azon tény előtt, hogy egy oly intézet fordul kérréssel a városhoz, mely már századok óta áll a magyar közművelődés szolgálatában. Ezen téren szerzett érdemei nemcsak városunkra, hanem hazánkra nézve is elévülhetetlen történelmi értékek, s így esetleg kulturánk jövődöbeli még hathatósabb szolgálatának érdekében tett kérései még áldozatok árán is méltánylásra tarthatnak igényt.

A mint azonban magából a kérésből is kivehető, a collegium előjáróságát kérésében nem annyira a szükség kényszerűsége, hanem inkább azon felfogás vezérelte, hogy — a miként a megokolás szöve — „a bástya épülete mind pénzügyi, mind történelmi szempontból rendkívül csekély értéket képvisel, mert egyetlen történelmi esemény sem fűződik hozzá, s mert alakjánál és beosztásánál fogva semmiféle célra nem felel meg“.

Ezzel szemben a mérnöki szakértőknek lesz feladatuk a kérdés azon részére nyilatkozni, hogy ezen bástya négyes emeletébe három

méter vastagságu falaiba néhány száz köböl kő lévén beépítve, még mint kőhalom is képvisel-e valamely pénzértéket?

Ehez hasonló kérdésektől eltekintve, részünkről a bástya történelmi és kulturális értékének vizsgálatára szoritkozunk.

A Bethlen-bástya délkeleti szögleterődje azon nagy négyszögű várfalnak, mely vegyesházbeli királyaink alatt épült fel, s nemcsak Kolozsvár városát, hanem vele Erdélyt is több századnak viharai között védelmezte. Az erőd a várnak az előtte emelkedő hegyről könnyen támadható pontján feküdvén, öt szögben három felső emelettel igen vastag falakkal bőséges hadiszer és nagyszámu harcos befogadására épült. Puskások számára több lőrés és összesen 16 darab ágyu számára van a két felső emelet falazataiban nyílás és befelé a falban az ágyuk elhelyezésére és kezelésére kellő szélességű tér. A hatalmas tölgyfa-gerendákból épült padozatot a földszinten és emeleten az erőd közepén álló erős pillér támogatja. A város felé tekintő oldal mindenik emeletén ajtónyílás, a két oldalról az erődbe futó falakra pedig kijárat van, hogy a falakon volt vívófolyósokkal a közlekedés fentartassék. Északkeleti és délkeleti oldalán pedig az egykori őrfülkék nyoma látszanak.

A bástya eredetileg kétségkívül magával a várfalakkal egyidejűleg épült, miként azonban a beillesztett felíratos kövek elbeszélnek, sok viszontagságon ment keresztül. Az időn és ellenségén kívül a vilám is szerfelett megrongálta és Bethlen Gábor fejedelem alatt, a kitől nevét is vette és a kinek ezimerét a bástya művészi faragványban falába illesztve őrzi, újra építtetett, s az építés végrehajtásával azon Bácsi-nemzetség egyik „ismeretes buzgóságu“ tagja is megbízott, melynek kincsei a mult évben kerültek napvilágra M.-Palatkán. A Rákóczi-forradalom alatt az erőd puskaporral felrobbantott, s azután ismét kiépíttetett. Ma pedig „a parancsoló külsejű, sok viszontagságon átment építmény oly ép, hogy ha — miként városunk történelmének megírója felkiált — a kegyelet és műrégiségek iránti fogékonyság csak némi figyelemben részelteti, századokon át hirdetendi Bethlen Gábor alkotó szellemét, s nagy tettekben gazdag uralkodását“.

Az erőd egyik legnagyobb és legerősebb a városunkat egykor környező bástyák között, mintegy megjelölve azt az irányt, a honnan a házára annyi vész támadott. De nemcsak a kolozsvári, fájdalom, most már csak rajzokban látható szögleterődök között kiváló ezen bástya, hanem a vajdahunyadi várat nem számítva, az összes erdélyi részekben a legnagyobb épségben fennálló erőd, s valóban tipikus képviselője azon idők várvédelmi rendszerének.

Történelmi emlék tehát Bethlen Gábor fejedelmi nevén kívül ép annyi fűződik ezen tiszteletreméltó, sok százados építményhez, mint a mennyi kincses Kolozsvár, a magyar hazának ezen, egykor legvirágzóbb és leghatalmasabb kereskedő és iparos városának viszontagságos,

de lélekemelő multjához fűződik. Történelmi értéke tehát annyi, mint a mennyi ezen dicső multnak értéke.

Skóciában Blarney várában a miénkhez hasonló bástyá csúcsán egy kő áll, mely csak az 1703. évszámot viseli, de a várrom minden látogatója megcsókolja e követ, mert azon hit fűződik hozzá, hogy e csókkal megtisztul a látogató szíve az irigységtől és rossztól. Ép így kellend majd a Bethlen-bástyához zarándokolnia épen a haza ifjúságának, hogy ez országrész nemzeti fejedelmeink korából e tiszt es erőd a nehéz küzdelmeknek, a csodás tetterőnek, e város es országrész viharos multjának emlékeit idézve fel, a mai élet köznapiságában lelkét magasabb hazafias czélokért lelkesülni tanítsa.

A bástyá környékét egy jókora várfal kivételével lehetőleg szabaddá téve es parkolva, magát a bástyát repkénynyel befuttatva, a város es collegium egyszerre nyerne oly tért, melyen a szem egyszerre pihenhetne meg a természet szépségein s a multak egy tiszteletreméltó emléken. Egy ily környezetű bástyával nemcsak szépészeti, hanem egészségügyi es paedagogiai szempontból is nyerne a collegium, mert a zajos es poros tordai országúttól elzárná ez a kis kert, mely a város egyik látnivalóját igen tetszetősen fogná körül.

Ha azután valamikor a város anyagi ereje megbirja, az erőd teljesen régi állapotjában volna helyreállítandó. Az őrfülkék, vívőtor-nácok, erkélyek újból megépítendőek, s ha ezekhez — a milyen még sok található az erdélyi részekben, sőt magának a városnak is voltak, — a megfelelő hadiszerek: ágyúk, szakállók, hosszú puskák es a várvédelem többi eszközei itt szakszerűleg összeállíttatnának, városunknak egyik szerfelett tanulságos látnivalója a Bethlen-bástyá volna.

Lám a történeti mult iránt kegyelettel viseltető százok már régebben megtették azt, mintegy példát mutatva nekünk is, a mit mi most ajánlunk. N.-Szebenben egy hasonló bástyatoronyban van elhelyezve a város muzeuma (a „Rüstkammer“): fegyverek, zászlók, történeti műtárgyak gyűjteménye. Segesvárt ugyancsak a bástyatoronyban alapították meg azt az „Alt Schässburg“ nevű muzeumot, a mely néhány évi fennállása óta egyik fő büszkessége a városnak es tárháza a város es vidék műtörténeti emlékeinek.

Az előrebocsátottak után természetes, hogy a bástyának es a mellette levő falnak feltétlenül a város tulajdonában való megtartását es illő gondozását javasoljuk es csak örvendünk azon, hogy többé már nem tarthatunk ez emlék lerombolásától, mivel a vallás- es közoktatásügyi miniszter 45870/99. számú rendeletében kijelentette, hogy „nemcsak a bástyák, de a hozzátartozó kőfalak, erődítmények a törvény (1881. XXXIX. t.-cz.) védelme alatt állanak s akár magántulajdon, akár a városé, nemesak rongálni nem szabad, de föntartásáról a tulajdonos gondoskodni tartozik“.

Építészeti emlékeinkről szólva, ha megbízatásunk nem is terjed ki reá, felhasználjuk az alkalmat, hogy megjelöljük azon gótikus és renaissance építészeti emlékeket, melyek még városunkban tudásunk szerint fennállanak.

A gót stílusú emlékek: a főtéri, a farkasutczai, a kolozsmonostori apátsági templom, a Mátyás születési házának középső része, a régi Karolina-kórház mellett levő, ugynevezett Bástya-háznak egyik része, a főtéri plébániaház kapualja, egy szép ajtókerettel, a főtéri 18. számú ház kapualjában egy ajtókeret, a főtéri Ákoncz-ház kapubejárata, a belmagyarutczai unit. püspöki lak kapubejárata, zárkövén a német lovagrend czimerével és végül a ferenczrendi kolostor és abban hazai csücsíves építészetünk egyik feltűnő alkotása, a gyönyörű refectorium, szerfelett elhanyagolt, s most is rongálásnak kitett állapotban.

A renaissance emlékek: a főtér északi során a Hincz-ház belseje, közvetlen szomszédságában a lépcsőfeljárt mellett levő gazdag faragványu ajtókeret és mellette a pinczebejárt ajtaja, ugyanezen soron a Kárvázi-ház (most az iparos egylet tulajdona) kapuhomlokzatával és főként emeleti szobáival, ezekben egy gazdag díszítésű faragott ajtókerettel, baloldali szobájának középső ablakdíszével. Nyugat felé e háznak szomszédságában a lépcsőházban egy ajtókeret. A főtér nyugati során a plébánia-épületben s bolthelyiségei közül a borbélyüzletben levő ajtókeret. A főtér keleti oldalán a Szathmáry-háznak még épségben megmaradott udvar felőli része és belseje. Ugy a szobák, valamint az udvarra nyíló rendkívül érdekes és szép faragványokkal ékített ablak- és ajtókeretek. A főtér déli oldalán az Ákoncz-ház csücsíves bejárata alatt jobbra egy felíratos ajtófé. A belközéputczai 33. sz. ház kapubejárata két harezos alak medaillonjával. A belfarkasutczai ev. ref. collegium külső udvarának kapubejárata. Ugyanott a papilak egyik kőpárkányos ajtófele. A lutheranus egyház papi lakának földszintjén ajtókeret és a templom északi szomszédságában a kapubejárát mellett jobbra egy ablakkeret. Ezekhez járulnak az erdélyi muzeum régiség-tárában található és a Pákei Lajos úr májálisutczai házába beillesztett nagymennyiségű renaissance-korbeli faragványok és végül a főtéri templom sekrestyéjének ritka mivű, valószínűleg kolozsvári mestertől eredő, gazdag ajtókerete.

Mindezeknek és az általunk még nem ösmert e korbeli emlékeknek lefényképeztetése és szakszerű leírás kíséretében való közzététele, a mint az a szebenvárosi, időre hasonló, de hasonlíthatatlanul kisebb számú és csekélyebb műbecsű emlékekkel már rég megtörtént, -- nemcsak azon okból fontos, hogy e rajzok és felíratok, melyeket az idő, elhanyagolás és esetleg a szükség elpusztít, az utókor részére megőriztessenek, hanem azért is, mert meggyőződésünk szerint ezen emlékek a város egykori jelentőségének, polgárai jómódjának, kiváló izlésének, a harezias idők között is épen a magyarság magas kulturájának oly

fényes bizonyítékai, melyekre a jelenlegi Kolozsvár csak büszkeséggel tekinthet.

Mindezeknél fogva visszatérve megbízatásunkhoz, véleményünk az, hogy a Bethlen-bástya nemcsak föltétlenül fentartandó a mellette levő és szintén tipikus jellegű várfallal, hanem az előbb jelzett irányban egy városi muzeum számára berendezendő volna, hogy önmagában is hirdesse a régi Kolozsvár egykori történeti jelentőségét s tárházául szolgáljon a város összegyűjtendő műtörténeti és régészeti emlékeinek.

A Tekintetes Tanácsnak

Kolozsvárt, 1900. márc. 15.

alázatos szolgálai:

Dr. Békésy Károly, Dr. Márki Sándor, Dr. Szádeczky Lajos.

A királyi könyvek székely oklevelei.

(IV-ik közlemény.)

- Csiszér** György és Ferencz (Csik-Szent-Király) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
—M. Márton. Ld. Márton.
- Csobay** Pálnak (Nyárádtő) az elbujdosott Kovács Lőrincz házhelyét Nyárádtőn adja. I. R. Gy. Maros-Vásárhely 1636. január 23. XVIII. 107.
- Csobot** Bálint (Csik-Kozmás) nem II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Csók** Mátyás (Csik-Szent-Tamás) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Csoma** Demeternek és Györgynek u. f. a. Gelenczén jobbágy-telekre B. Zs. Gyulafejérvár, 1588. augusztus 10. II. 54.
—Miklós az apjától örökölt Gelenczén, Zabolán, Haralyon levő részjószágok birtokába bevezetetti. B. Zs. Gyulafejérvár, 1583. június 12. I. 54.
- Csomortány** Tamásnak Csomortányon, Lemhényen, Kézdi-Almásan, és Kézdi-Polyánban több telket ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1589. április 18. II. 421.
- Csonka** Mihály (Havasd) lóf. II. R. Gy. A plosti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Csont** Imre és János (Mogyorós) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Csontos** István (Gálfalva) nem. II. R. Gy. Szatmár 1649. szeptember 7. XXIV. 204.
—Miklós (Poka) nem. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1652. december 20. XXVI. 55; — Pálnak Pókán egy kuriát ad I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1635. szeptember 9. XVIII. 69.
- Csupor** Miklós (Alsó-Torja) nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1617. május 4. VIII. 244.
- Csutak** András (Kovácszna) nem. II. R. Gy. Segesvár, 1650. január 20. XXXV. 291; — János lóf. B. G. Gyulafejérvár, 1609. márczius 11. VI. 92.
- Csüdör** Mihály (Martonos) lóf. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 618.
- Csür** Péter (Szent-Lélek) lóf. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 620
- Daczó** Ferencznek (Sepsi-Szent-György) u. f. a. S-Szt.-Györgyön, Árkoson, Gidófalván, Szemerján, Kilyénben, Komollón, Angyaloson, Nagy-Bölonben, Köpeczen, Baróton levő birtokaira. B. Zs. Gyulafejérvár, 1582. november 27. I. 128.—Jánosnak Csik-